

TIPOLOGIA MĂȘTII ȘI A OCHILOR ÎN PLASTICA ANTROPOMORFĂ VINCIANĂ

În timp ce civilizațiile orientale, aflate la același orizont cronologic comportă un panteon deja format - zeii având atribute fixe și întruchipare umană și unde tonul în semnificații îl dau atributele lor -, în lumea neolitică de la Dunărea de Jos, gestul și ritmica sa aveau o însemnată semnificație rituală (O. Drâmba, 1983, p.45), acestea fiind în strânsă legătură și cu mascarea. Folosirea măștilor la ritualuri și poate la spectacole rituale atestă rolul deținut în economia sacrului.

Modelarea plată a feței ca și geometrizarea trăsăturilor (linii sau muchii reliefate) indică atributele unei măști mai degrabă decât trăsăturile unei figuri omenești. La unele piese a fost incizată pe ceafă, prin câte o linie, sfoara cu care era legată masca (E.Comșa, 1971, p.87).

În neolitic, măștile sunt tipice pentru diferite perioade cronologice și relativ restrânse ca și gamă tipologică. Masca își face apariția în neoliticul sud-est european odată cu apariția culturii Vinča (Gh.Lazarovici, 1980, p.20, fig.4/7-10). Cele mai evidente măști apar pe figurințele aparținând fazei ornamentale ale culturii (Srejovic, 1968, XII). Idolii cu masca triunghiulară apar, mai ales, întâi în mediul Criș târziu, odată cu faza Vinča A.

Forma măștilor s-a modificat de la perioadă la perioadă (probabil ca efect al unor "mode" rituale), această formă putând fi considerată un element important pentru clasificarea figurinelor și mai ales în vederea datării lor. În cadrul culturii Vinča, măștile reprezentate pe figurine constituie două tipuri principale, în parte paralele în timp:

1. Măști de formă triunghiulară
2. Măști de formă pentagonală

Plastica fazei A ne este cunoscută din săpăturile de la Gornea și Fratelia. De notat faptul că o serie de trăsături ale etapelor A se perpetuează în faza B1 a culturii, fenomen valabil atât pentru Banat, cât și pentru zona Transilvaniei.

Principala categorie tipologică, în cadrul idolilor antropomorfi, o reprezintă idolii cilindrici, care au fața acoperită cu o mască, modelată sumar, în formă de triunghi aproape echilateral, cu laturile puțin arcuite, având fruntea destul de lată (fig.1/A). Genul de mască descris anterior se dezvoltă în plastica fazei B1 din Transilvania și Banat (Gh.Lazarovici, 1979, p.102). Nasul, în general este reprezentat printr-o proeminență, iar ochii incizați segmental prin două tăieturi scurte dispuse orizontal sau oblic (fig.2/A). Pentru masca triunghiulară, cu acest tip de incizii imitând ochii, se găsesc analogii în marea majoritate a stațiunilor (E.Comșa, 1969, fig.1/4-8,12,14).

Un alt tip de mască este tot de formă triunghiulară, marginea de sus a măștii fiind moderat arcuită și corespunde cu linia creștetului, distingându-se o ușoară tendință de prelungire în partea inferioară, către bărbie (fig.1/B). Analogii pentru acest tip găsim la majoritatea statuțelor descoperite la Gornea. De menționat că aceste tipuri de statuete și implicit de măști, nu corespund cu dezvoltarea culturii în sine pe baze strict cronologice, ci ele sunt forme care evoluează paralel în timp. Ochii sunt reprezentați alături de tipul prezentat, prin incizii în formă de "L", ce descriu un unghi drept, așezate vertical (fig.2/B) sau oblic (fig.2/C) în relație cu axa feței, ca în stațiunile de la Zarkovo IV, Crnokalacka Bara sau Tărtăria (N.Vlassa, 1963, p.489, fig.6/1-2).

Masca descrie o nouă formă triunghiulară, cu fruntea lată, colțurile rotunjite, creștetul fiind cu puțin mai înalt decât marginea superioară a măștii, iar partea dinspre bărbie este moderat arcuită (fig.1.C). Analogii importante pentru fruntea lată găsim la Vinča (Vasic, 1936, III, pl.XVII/82; pl.XX/103) sau Zarkovo (N.Tasic, 1973, pl.XXXIX/145; pl.LI/200).

Plastica fazei B se dezvoltă firesc din cea proprie fazei A, evoluția ei decurgând paralel (dar nu identic) cu cea de la Vinča, deoarece în aceste zone se păstrează caracterul arhaic al plasticii, fenomen transmis sud-vestului Transilvaniei prin intermediul Banatului (Gh.Lazarovici, 1979, p.91-92).

Tipul de mască triunghiulară se menține de-a lungul celor patru faze de dezvoltare a culturii Vinča.

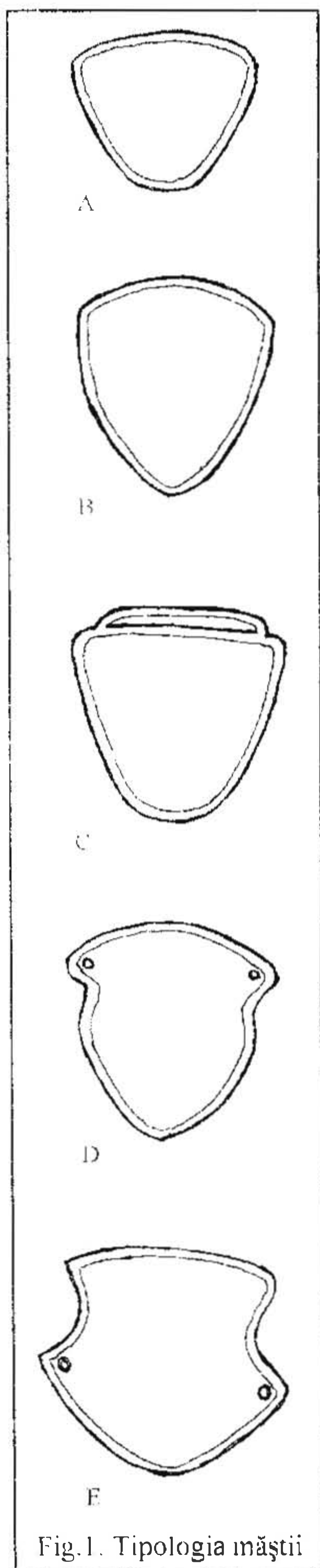

Fig. 1. Tipologia măștii

Din punct de vedere sculptural, formele variate ale așa numitei măști pentagonale s-au dezvoltat în faza de tranziție de la perioada veche la cea târzie. Fața apare reprezentată mai ales la figurinele realist realizate și este o trăsătură a fazei baroce a culturii Vinča. Cronologic, idoli sunt datați la orizont Vinča C-D (Vasic, I, 1932, 138 (5,6M); II, 1936, 301 (6,2), 322 (4,7); III, 1936, 129 (7,8), 139 (7,5), 140 (7-7,5), 149 (7,1), 183 (6,4).

Forma capului are marginea de sus ușor arcuită, ca și bărbia, fruntea fiind alungită și supraînălțată (fig. 1/D). Ultimul tip prezintă o bărbie puternic lărgită și o frunte lată (fig. 1/E), masca în general aflându-se mai jos de înălțimea maximă a creștetului.

La orizont Vinča C-D, idoli de acest tip apar la Zorlențul Mare (Comșa, Răuț, 1969, p. 11, fig. 4/1), Parța, Chișoda (Radu, 1978, p. 66, fig. XXI/19). Korosek consideră că figurinele cu mască pentagonală, descoperite la Vinča între 8-6 m adâncime, au fost paralele în timp cu cele având masca de formă pentagonală încă din cursul fazei Vinča B (J. Korosek, 1959, p. 103-104). Milutin Garašanin susține că figurinele cu mască pentagonală au fost folosite în perioada de la sfârșitul fazei Vinča-Turdaș - figurine descoperite între 6-7 m la Vinča (M. Garašanin, 1951, p. 177).

Pentru zona sud-dunăreană (Serbia în special) caracteristică este dispariția feței (măștii) în faza terminală și apariția acelei fețe de pasăre (bird face), ce accentuează nasul pentru a indica mai puțin celelalte detalii anatomice, ea devenind cea mai comună formă (N. Tasic, 1973, p. 18).

Un alt element necesar încadrării tipologico-cronologice îl reprezintă felul cum sunt înfățișați ochii. La majoritatea statuetelor, ochii sunt redați prin linii incizate, subțiri, dispuse orizontal sau oblic. Bune analogii întâlnim la Vinča, Parța, Gornea, Liubcova sau Zorlențul Mare (Comșa, Răuț, 1969, p. 5, fig. 1/1,4-5,8).

O altă modalitate de ilustrare a ochilor apare sub forma a trei linii, așa încât formează un triunghi rectangular (fig. 2/D). Analogii pentru acest tip întâlnim în Serbia (N. Tasic, 1973, pl. XXXIX/145).

În perioada de dezvoltare și de înflorire a culturii, ochii sunt reprezentați în mod realist. Ei pot fi migdalați și alungiți (fig. 2/E). Formele semicirculare de prezentarea ochilor cunosc, în continuare, o serie de variante: primul tip are forma unui semicerc, dispus oblic, cu o ușoară tendință de prelungire către baza nasului (fig. 2/F) (Analogii la Banjica (Tasic, 1973, pl. II/6), Kormadin (Tasic, 1973, pl. XXIV/80). Următorul tip descrie un semicerc, plasat orizontal, ochii fiind elaborați astfel încât să urmeze linia nasului (fig. 2/G). Analogii la Grabovac (Tasic, 1973, pl. XVII/55, pl. LIII). Un alt tip este reprezentat de ochii înfățișați sub forma secțiunii unui cerc independent sau cu adăugiri (fig. 2/H). Analogii la Vinča (Tasic, 1973, pl. XXXIX/146)). O formă, ce e drept mai rară, apare sub forma unui semicerc, însoțit de linii incizate, în grupe de câte trei, orizontale și verticale, imitând genele. Analogii la Banjica (Tasic, 1973, fig. 11), Jakovo (Tasic,

1973, pl. XXIII/78).

Un studiu tipologic și stilistic al sculpturii (incluzând și idoli antropomorfi) face posibilă distingerea a trei faze în evoluția acesteia. Aceste stadii sunt influențate de schimbările în conceperea sculpturilor, în folosirea și interesul lor, aceste stadii necorespunzând cu dezvoltarea culturii în sine.

Primul stadiu este reprezentat de figurinele ce au suprafața facilă modelată sumar. Corpul are forma unui cilindru, capul nefiind separat de corp. Potrivit tradiției Starcevo, ochii sunt indicați simplu, prin linii incizate dispuse paralel sau în formă de unghiuri drepte, alături de figurine cu ochii în formă de triunghiuri incizate. Analogii la: Banjica (Tasic, 1973, fig. 1,4), Zarkovo (Tasic, 1973, fig. 174).

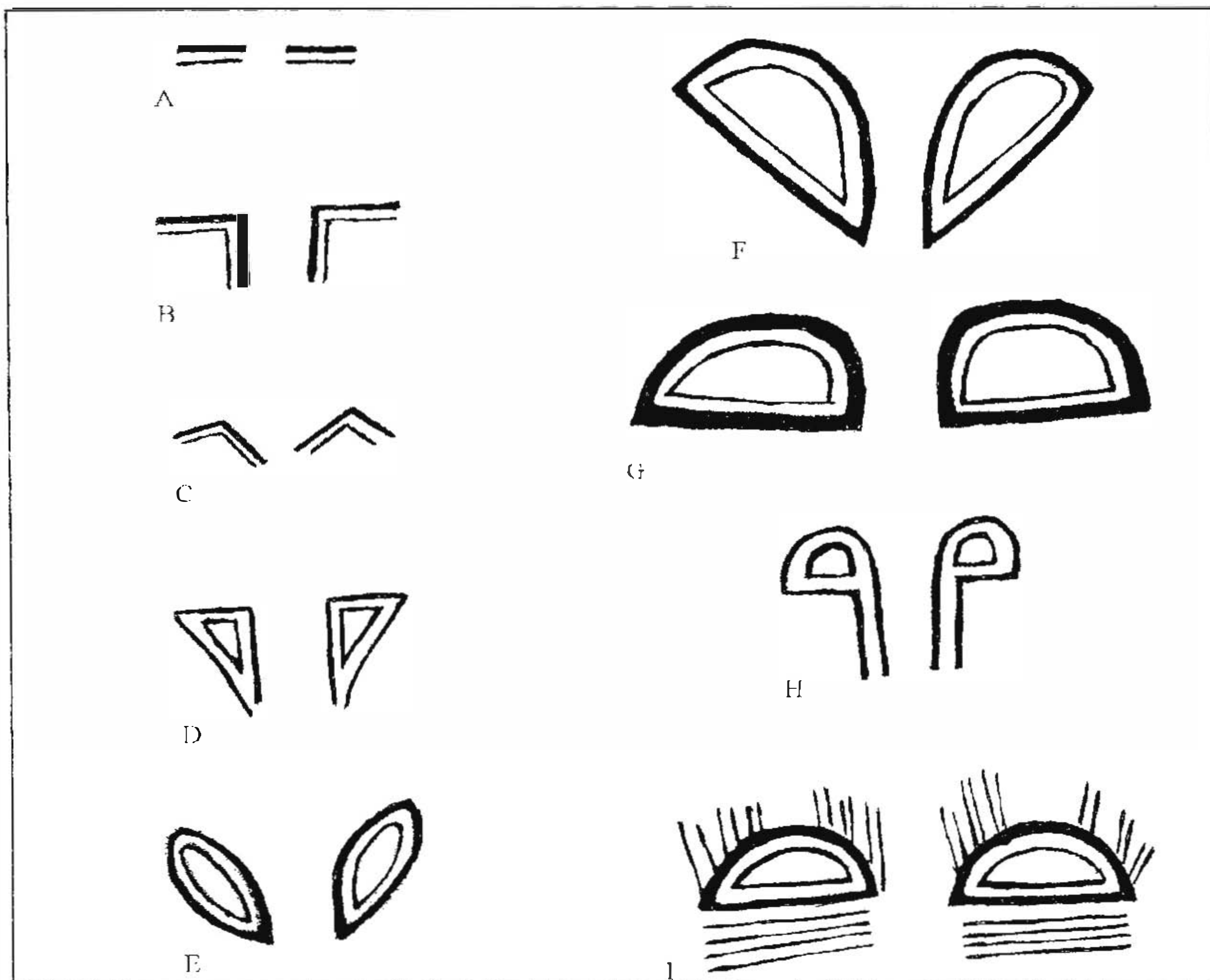

Fig.2. Tipologia ochilor

În a doua perioadă se renunță la formele vechi, accentul punându-se pe înmulțirea detaliilor. Sculpturile sunt mai variate. Fața e modelată cu grijă, iar ochii capătă forme semicirculare.

A treia perioadă este una de saturație, în care figurile sunt plate, în general, ornamentația corpului își pierde importanța. Acum figurinele au față semănând a pasăre (Tasic, 1973, p.21).

Considerăm că plastica vinciană și implicațiile rituale ale măștii în particular reflectă un capitol extrem de important al credințelor și superstițiilor omului neolitic.

CRISTIAN ROMAN
Universitatea "Lucian Blaga"
Sibiu

Abrevieri bibliografice

- Comșa 1965 - Comșa E., *Considerații cu privire la complexe neolitice din preajma Dunării în sud-vestul României*, în *SCIV*, 16,3, p.545-551.
- Comșa, Răuț 1969 - Comșa E., Răuț ●., *Figurinele antropomorfe aparținând culturii Vinča descoperite la Zorlești Mare*, în *SCIV*, 20,1, 1969, p.3-5.

- Comşa 1971 - Comşa E., *Unele caracteristici ale plasticii antropomorfe din aşezările culturii Vinča. din zona Porţile de Fier. în Banatica. I. p.87-91.*
- Drâmba 1983 - Drâmba O., *Istoria culturii şi civilizaţiei. vol.I. 1983.*
- Dumitraşcu 1969 - Dumitraşcu S., *Două aşezări ale culturii Turdaş. în Lucrări Ştiinţifice. Oradea, p.517-518.*
- Dumitrescu 1968 - Dumitrescu Vl., *Arta neolitică. Bucureşti, 1968.*
- Garaşanin 1951 - Garaşanin M., *Ilronologia Vinčanske Grupe. Liubljana, 1951.*
- Lazarovici 1977 - Lazarovici Gh., *Gornea Preistorie. în "Caiete Banatica", 4, 1977.*
- Lazarovici 1979 - Lazarovici Gh., *Neoliticul Banatului. "Bibliotheca Musei Napocensis" IV, Cluj-Napoca 1979.*
- Lazarovici 1980 - Lazarovici Gh., *Câteva probleme privind sfârşitul neoliticului timpuriu din nord-vestul României. în ActaMN, XVII. 1980. p.13-30.*
- Korosek 1959 - Korosek J., *Arheoloski radove I Rasprave. 1959.*
- Luca 1987 - Luca S.A., *Date cu privire la o statueta inedită de la Liubcova-Ornita, în Banatica, IX, p.31-42.*
- Luca 1990 - Luca S.A., *Contribuţii la istoria artei neolitice. Plastica aşezării de la Liubcova, în Banatica, X, p.6-44.*
- Radu 1978 - Radu O., *Plastica neolitică de la Chişoda Veche şi câteva probleme ale neoliticului din nordul Banatului. în Tibiscus, V, p.65-67.*
- Srejovic 1968 - Srejovic D., *La plastique de la region balkanique centrale, XII, 1968.*
- Tasic 1973 - Tasic N., *Neolitska plastika, Belgrad 1973.*
- Vasic 1936 - Vasic M., *Praistorijska Vinča. Belgrad, 1936.*
- Vlassa 1963 - Vlassa N., *Chronology of the neolithic in Transylvania. in the light of the Tartaria settlement's stratigraphy. în Dacia, VII. p.485-494.*

THE TYPOLOGY OF MASK AND EYES IN VINČA PLASTIC ART

SUMMARY

In the Neolithic, the masks are specific for different chronological periods and quite restricted as typological scale. The mask appeared in the South-East European Neolithic together with the appearance of Vinča culture. The figurines have the faces covered with a ritualic mask which forms an oblique angle with the face.

In Vinča culture, the masks can be divided into two:

1. Masks of triangular form
2. Masks of pentagonal form.

The cylindric idols have the face covered with a triangular mask, having the form of an almost equilateral triangle with the sides slowly arched (fig. 1/A). Another representative mask type, beginning with A phase has also a triangular form, with a slight tendency of prolongation in the inferior part (fig. 1/B). Type three is represented by a triangular form, the top being higher than the superior edge of the mask (fig. 1/C). The idols with pentagonal mask (fig. 1/D-E), develop only in the late phases of Vinča culture (Vinča C-D).

The eyes are represented by two lines (fig. 2/A), with lines incised having the form of an "L" in a vertical (fig. 2/B) or oblique position (fig. 2/C) and at the end of the period they appear under the form of three lines forming a rectangular triangle (fig. 2/D). During the development period of the culture the eyes are prolonged (fig. 2/E), set in an oblique (fig. 2/F) or horizontal position (fig. 2/G), forming a semicircle, simple or with additions (fig. 2/H-I).